

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІКОНІЧНОСТІ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ (НА
МАТЕРІАЛІ ПОРІВНЯНЬ В ТВОРЧОСТІ АНГЛОМОВНИХ КАНАДСЬКИХ ПОЕТІВ)

У статті розглянуто особливості реалізації принципу іконічності в поетичних текстах на матеріалі художніх порівнянь, визначено їх образотворчу цінність на морфологічному рівні.

Ключові слова: знак, іконічність, діаграматичність, принцип кількості, принцип близькості, принцип послідовного порядку

В лінгвістичній традиції проблема зв'язку знаку і значення має глибоке коріння. В теорії стоїків знак представляє собою двоєдиний феномен, який складається з двох сутностей, а саме мисленнєвого змісту (*sēmainōmenon*) і звукової послідовності (*sēmaînon*). Під першою складовою мається на увазі “те, що сприймається”, а під другою - “те, що досягається розумом” [1, 69]. Подальший розвиток вчення про мовні знаки отримало в працях Августина, щоправда, в середньовічній традиції використовувалися терміни з латини (*signans* – означаюче, *signatum* – означуване) [2, 356]. Ґрунтовна розробка теорії мовного знаку представлена в лінгвістичній спадщині Ф. де Соссюра. Згідно з вченням якого, мовний знак є неподільною єдністю означаючого та означуваного, хоча спершу сам вчений оперував термінами поняття і акустичний образ [3, 99]. Слід зазначити, що більшість знакових теорій обмежувалися розробкою структурної організації знака, окремо не фокусуючи увагу на характері зв'язку, який виникає між його складовими в межах мовної одиниці. Виключенням є постулат Ф. де Соссюра про довільність цього зв'язку. На думку вченого, між означуваним і означаючим відсутній будь-який “природний зв'язок”, поєднання певного тіла знака з відповідним поняттям базується виключно на “колективній звичці” [там само, 101].

Протилежну точку зору на питання довільності мовного знаку зустрічаємо в працях Ч. С. Пірса [4], Ч.В. Морріса [5], в лінгвістичному доробку сучасних дослідників К.Я. Сігала [6], Є.С. Кубрякової [7], Р.О. Якобсона [8]. Проблема вмотивованості (іконічності) мовного знаку представляє неабиякий інтерес для лінгвістів, про що свідчать симпозиуми і конференції “Iconicity in language and literature”, що проводяться раз на два роки на базі університетів Цюріха та Амстердама. Проте як реалізується принцип іконічності в поетичному тексті на матеріалі художнього порівняння залишається не вивченим, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у визначенні особливостей реалізації принципів іконічності в поетичному тексті, а саме на матеріалі художніх порівнянь, з’ясувати їх роль у створенні образності поетичного твору.

Фундатором теорії іконічності вважається американський логік Ч.С.Пірс, який успішно здійснив спробу створення універсальної класифікації знаків. За його концепцією всі знаки, незалежно від природи їх походження, поділяються на три класи: ікони – індекси – символи. В основу поділу покладений характер взаємовідносин між звуковою оболонкою та мисленнєвим образом. До іконічних знаків належать сутності, означаюче та означуване яких поєднуються в єдине ціле на основі реально існуючої подібності. “Семантичне правило вживання іконічних знаків полягає у тому, що вони позначають (денотують) ті об’єкти, які мають ті ж якості, що і самі знаки, або частіше – певний обмежений набір їх ознак” [5, 58]. Зв’язок між когнітивною та матеріальною складовою індексальних знаків ґрунтується на відношенні суміжності. Знак та об’єкт, що він відображає, вступають в відношення причини та наслідку, а також часові або фізичні відношення. У мові прикладами цих знаків можуть слугувати дейктичні одиниці, як, наприклад, *тут*, *зараз* тощо. Комбінування означуваного та означаючого в межах знаків-символів відбувається за домовленістю (thesei), на основі “поєднання певних загальних ідей” [4, 59]. За шкалою “іконічність –

індексальність – символічність” залежність знакового утворення від свого денотата в реальному світі та сигніфікату в ментальному просторі людини знижується, а в заключній точці шкали “символічність” повністю відсутнє [9, 48].

Таксонімія знаків не обмежується виділенням “мегакласів”. Ч. Пірсом знаки-ікони, відповідно до ступеня іконічності, поділяються на образи, діаграми і метафори. За Р.О. Якобсоном метафора наділена нульовим ступенем іконічності [6, 102].

Найвищий ступінь іконічності спостерігається в знаках-образах, прикладом яких є фотознімки, картини, скульптури, географічні карти. Основою діаграматичних знаків є повна відповідність відношень між елементами самого знака і, відповідно, між частинами певного предмета реальної дійсності, прикладом яких можуть слугувати схеми, математичні формули [4, 77]. Метафора є “знак, заснований на співвіднесеності його означаючого з будь-яким елементом в іншому знаку” [6, 102].

Спробу сформулювати мета-принцип (the meta-principle) іконічності було здійснено американським лінгвістом Т.Гівоном, який полягає у тому, що „кодований досвід легше зберігати, обробляти, і передавати, якщо код максимально ізоморфний цьому досвіду [10, 189]. Науковець накреслив і принципи іконічного кодування інформації: принцип кількості, близькості й принципи послідовного порядку [11, 49].

На думку Т. Гівона, принцип кількості (the quantity principle) полягає в тому, що а) більшій частині інформації надається більша частина коду, б) менш передбачуваний і більш важливій інформації надається більший кодовий матеріал. Принцип близькості (the proximity principle) полягає в тому, що одиниці, пов’язані між собою функціонально, концептуально або когнітивно розташовуються ближче одне до одного в просторовій або часовій структурі коду. Принципи послідовного порядку (the sequential order principles) полягають у тому, що а) порядок речень у зв’язному дискурсі має тенденцію відображати темпоральну послідовність зображуваних подій; б)

важливіша, терміновіша, менш доступна інформація найчастіше розташована на першому місці у послідовності одиниць коду [11, 49-56].

Прояви іконічності на морфологічному мовному рівні носять діаграматичний характер, “в морфології будь-яке відношення частин і цілого відповідає пірсовському визначенню діаграм і їх іконічній природі” [8, 109].

Модель поетичного бачення дійсності якнайкраще відображається завдяки граматичним категоріям, які експліцитно виражають суб'єктно-об'єктні зв'язки, просторово-часові координати в поетичному творі. У той час як у мові морфологічна іконічність виражається в тому, що марковані форми відрізняються від немаркованих кількісним морфологічним складом, у поезії значущим виступає другий план змісту, який актуалізується в контексті й існує паралельно з узуальним значенням граматичної категорії. Тобто марковані елементи в поетичному тексті більш очікувані, ніж немарковані.

Принципи іконічності запропоновані Т. Гівонем були апробовані на синтаксичному рівні, в нашому дослідженні ми хочемо продемонструвати, що на морфологічному рівні їх теж можна застосовувати. Перший принцип іконічності – принцип кількісного накопичення інформації – реалізується в граматичній категорії ступенів порівняння прикметника, де морфологічно марковані форми вищого або найвищого ступенів порівняння іконічно акцентують значущість референта: “*The crows repeat my anxious shibboleth / Their black words more like knives .../. Axioms of their careful moves: / Older than my species, I think*” (J. Bruce “*The Crows*”), “*... the second: same breed /but a bit smaller/and it ran like the wind*” (R. Charach “*The specter: 5 poems*”), “*Some very important people I know/ have been saved / by the song of the smallest birds; / others redeemed by the smell of leaves rotting in a forest.*” (L. Choyce “*Medicine Walk*”) [12].

Іконічний принцип близькості реалізується на морфологічному рівні за допомогою дієслівної категорії часу. Відмінна риса поетичної мови полягає у тому, що в межах невеликого за обсягом поетичного тексту може відбуватися

зсув часових планів. Так, у прикладі з вірша Л. Джойса “Best minds ”: *“I’ve seen the best minds... / who deal out moments of their lives / like cards in a stacked game of chance”*[12] форма Present Perfect, яка передає значення результативності, чогось вже здійсненого, узгоджується з формою Present Indefinite, що використовується для вираження повторюваної дії в теперішньому часі. Таке узгодження часових планів дозволяє автору повідомлення поглянути на події, що відбуваються в теперішньому часі з позиції майбутнього, сфокусувати увагу адресата на жахливості того, що коїться і дати змогу виправити все тут і зараз, в теперішньому часі, інакше там, в майбутньому, такої змоги вже не буде.

Третій принцип – принцип послідовного порядку – на морфологічному рівні не представлений і реалізується виключно на синтаксичному рівні.

Таким чином, іконічність визначається як один із шляхів поєднання означуваного та означаючого в єдиний комплекс, який номінується мовним знаком. На мовному морфологічному рівні відбувається діаграматичне відбиття певного компонента структури об’єктивного світу крізь когнітивний апарат людини.

ДЖЕРЕЛА

1. Секст Емпирик Против логиков / Секст Эмпирик // Античные теории языка и стиля. – М.: ОГИЗ, 1936. – С. 69
2. Усманова А.Р. Означаемое / А.Р. Усманова // Постмодернизм: энциклопедия [под ред. Грицанова А.А., Можейко М.А.] - Минск: Интерпрессервис: Книжный дом, 2001. - С. 536.
3. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр; [под общ. ред А.А. Холодовича]. – М.: Прогресс, 1977. – 696с.
4. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения / Чарльз Сандерс Пирс; [пер. с англ.]. – М.: Логос, 2000. – 448 с.
5. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 37-89.

6. Сигал К.Я. Проблема иконичности в языке (обзор литературы) // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 100-120.
7. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 18-28.
8. Якобсон Р. В поисках сущности языка / Р. Якобсон // Семиотика. - М.: Радуга, 1983. – С. 102-117
9. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Горчак Тетяна Юріївна. – К., 2008. – 213с.
10. Givón T. Iconicity, Isomorphism and Non-Arbitrary Coding in Syntax / T. Givon // Iconicity in Syntax: Proceedings of a Symposium on Iconicity in Syntax, Stanford, June 24. – 6, 1983. – Amsterdam; Philadelphia, 1985. – P. 187-220.
11. Givón T. Isomorphism in the Grammatical Code: Cognitive and Biological Considerations / T. Givon // Iconicity in Language. – Amsterdam; Philadelphia, 1995. – P. 47-76.
12. Canadian poetry. - http://www.library.utoronto.ca/canpoetry/index_poet.htm. - Назва з титул. Екрану.

The article focuses on the peculiarities realization of iconicity principles via similes in a poetic text, clarifies its figurative value on morphological language level.

Key words: iconicity, diagrammatic iconicity, the quantity principle, the proximity principle, the sequential order principle

В статье рассмотрено особенности реализации принципов иконичности в поэтических текстах на материале художественных сравнений, определено их образотворческую ценность на морфологическом языковом уровне.

Ключевые слова: иконичность, диаграмматичность, принцип количества, принцип близости, принцип последовательного порядка